

ПОСТКОМУНІСТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ (кінець 1980-х – 2014 рр.)

Постановка проблеми. У 2021 Україна буде відзначати 30 років з дня незалежності. За цей час відбувався не тільки процес становлення молодшої незалежної держави, але й побудова її політичних інститутів, перехід від тоталітаризму до демократії. Цей процес ще не завершився, тому важливим є проаналізувати його основні етапи, здобутки і недоліки для уникнення помилок в подальшому.

Аналіз останніх досліджень. Серед сучасних досліджень щодо характеру і посткомуністичної трансформації в Україні слід відзначити, в праці таких науковців як А.Колодій, С.Лінецького, Ю. Мацієвського, В.Полохала, О.Романенка та ін. Однак, існує потреба узагальнюючого аналізу того, як проходила посткомуністична трансформація політичної системи та політичного режиму в Україні впродовж кінця 1980-х – 2014-х р.

Мета статті простежити динаміку, виділити етапи та особливості посткомуністичної трансформації України у 90-х – 2014 р.

Ще в період входження України в склад СРСР, розпочався процес трансформації українського суспільства, тобто переходу від одного типу суспільства до іншого – в нашому випадку від тоталітаризму до демократії. Але помилковою була б думка про те, що перехід від тоталітарної політичної системи до демократичної, можна зробити зразу, тільки видавши необхідні закони і тим самим впровадити демократію. Як правило, цей процес вимагає певного проміжку часу, протягом якого будуть зникати риси попереднього режиму та формуватися риси нового, одночасно це буде проявлятися у функціонуванні політичного режиму.

Аналіз показує, що в трансформації політичного режиму від тоталітарного в пострадянській Україні в межах зазначених нами років, можна виділити чотири основних періоди: 1) кінець 80-х – 1996 рр.; 2) 1996 – 2005рр.; 3) 2005 – 2010рр.; 4) 2010 – 2014 рр. Як бачимо, за винятком першого періоду, всі решта прив'язуються нами до особи Президента. І це не випадково. Як показує історичний та політичний досвід, роль політичного лідера в перехідні періоди надзвичайно важлива. Саме він та його політична воля можуть стати генераторами змін та реформ у всіх сферах суспільного життя, визначити майбутнє держави, її поступ в ту чи іншу сторону в контексті демократії.

Отже, в межах першого періоду трансформації політичного режиму в Україні (кінець 80-х – 1996рр.) відбувалась руйнація тоталітаризму, зародження деяких демократичних елементів у функціонуванні політичного режиму - відсутність політичних репресій, зародження ідеологічного та політичного плюралізму і поява на цій основі політичних партій, свободи слова, відносно демократичних виборів на різні рівні влади. Одночасно відбувалося законодавче забезпечення цих змін, яке в цілісному загальному вигляді завершилось прийняттям нової Конституції в 1996 р., згідно якої Україна проголошувалась демократичною, президентсько-парламентською республікою. Домінуючими тенденціями цього періоду були демократичні.

Однак, прийняття демократичної Конституції ще не є показником того, що в країні повністю утвердився демократичний режим. Один із головних елементів демократичного режиму - це домінування і дотримання закону у всіх сферах суспільного і життя. Українські ж реалії виявились такими, що правляча верхівка продемонструвала неможливість перебувати в правовому полі і відносинах нею ж писаних законів.

Громадяни, перебуваючи в рамках посттоталітарної політичної культури, надіялись на чергового «рятівника» в особі всенародно обраного президента чи іншої політично відповідальної особи. Все це в сукупності з широкими президентськими повноваженнями, визначеними новою Конституцією, стали однією з причин того, що протягом 1996 – 2004 рр., у рамках *другого періоду*, в процесі трансформації і функціонуванні політичного режиму почали не тільки домінувати авторитарні тенденції, а й фактично сформувався авторитарний режим президента Л.Кучми в одному із його найгірших проявів – кланово-олігархічному.

Кульмінацією кучмівського авторитаризму можна вважати перебіг президентських виборів 2004 року. Вибори яскраво засвідчили недотримання правлячою елітою демократичних норм у реальній політичній діяльності та стали однією з головних причин Помаранчевої революції 2004 року. Вона розпочала *третьій період* трансформації політичного режиму України, створивши умови та можливості для прискорення формування справжнього демократичного режиму [2]. Проте, «помаранчева» влада виявилась неспроможною повноцінно використати цей масштабний потенціал. Зміна форми правління держави на парламентсько-президентську республіку, протиборотство між В.Ющенко і Ю.Тимошенко, повернули режиму ще й ознаки охлократичності, які були йому притаманні в перший період трансформації. Це також стало однією з причин реваншу В. Януковича в 2010 році. Проте, справедливим було б зазначити, підсумовуючи цей період, що демократичні тенденції в трансформації українського політичного режиму були домінуючими. Прихід В.Януковича до влади послабив ці тенденції і в кінцевому результаті призвів до зворотнього процесу. Його початком було скасування Конституційної реформи 2004 року в жовтні 2010 і повернення моделі президентсько-парламентської форми правління. Мета цього кроку більш як зрозуміла – це концентрація державної влади, виконавчої вертикалі в одних руках, що є притаманним для авторитаризму. Зазначимо, що модель президентсько-парламентської республіки, як і інших форм державного правління, не є причиною для утвердження авторитаризму. Однак – це в умовах стабільних демократій та демократичних режимів. Досвід президентської республіки в США це яскраво ілюструє. Інша справа щодо країн, які знаходяться в умовах трансформаційних, нестабільних політичних систем, до яких належить Україна. За три роки перебування при владі В.Януковичу вдалося фактично сконцентрувати необмежену владу в своїх руках, підпорядкувати собі не тільки судову владу, яка в Україні ніколи не характеризувалась як незалежна, але й законодавчу. Україна, за прикладом Росії та Білорусі, доволі швидкими темпами рухалась до авторитаризму. Авторитарні тенденції в динаміці трансформації політичного режиму одержали повністю верх над демократичними. Вже в березні 2013 українські політологи констатували той факт, що трирічне правління президента Януковича призвело як до трансформації моделі державного управління, так і зміни типу політичного режиму, який характеризується відходом від демократичних цінностей. З періоду правління Ющенка та Тимошенко, Україна втратила ряд позицій в списку ознак вільних та демократичних країн за рейтингом неурядової міжнародної організації Freedom House, опустившись до рівня таких держав як Пакистан, Колумбія та Мозамбик та перейшла від розряду «вільних країн» до «частково вільних» [4]. З введених політологами 12 основних ознак авторитарного режиму, політичне панування В. Януковича в Україні повністю відповідало восьми критеріям та ще чотирьом частково, зберігаючи деякі ознаки невикорінної демократії, громадянської свободи та недобудованого авторитаризму [4]. «Добудувати» авторитаризм В.Янукович та його оточення вирішили прийняттям «законів 16 січня» під час Революції гідності з метою, «викорінення демократії» та громадянських свобод. Розстріл демонстрантів в трагічні лютевні дні 2014 р. можна вважати апогеєм клептократичного авторитаризму В.Януковича. Знаковим є і той факт, що політична кар'єра В.Януковича завершилася так як і багатьох збанкрутілих авторитарних диктаторів – втеча з країни з величезними награбованими коштами.

Висновки. Таким чином, динаміка трансформації політичного режиму в сторону демократичного в пострадянській Україні у 1990-і – 2014 рр. носила непрямоїний, суперечливий та непрогнозований характер. Авторитарні тенденції перебували у стані протиборотства з демократичною альтернативою і в цьому контексті перехідний період означає скоріше невизначені остаточні результати їхнього змагання, незвершеність суперечливості і непослідовності самої трансформації режиму. Вищенаведене, на наш погляд, і визначає особливості посттоталітарного періоду та трансформації політичного режиму України в порівнянні з іншими посттоталітарними державами та пострадянськими республіками.

Список використаних джерел

1. Колодій А. До питання про політичний режим в Україні. Сучасність. 1999. №7-8.–С.84-96.
2. Мацієвський Ю. Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після «помаранчевої революції».[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=63&c=1399> .
3. Сухонос В.В. Динаміка сучасного державно-політичного режиму в Україні: антиномія демократизму і авторитаризму. Монографія. Суми, 2003. 336с
4. Україна набула майже усіх 12 ознак авторитарної держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: http://vgolos.com.ua/articles/ukraina_nabula_mayzhe_usih_12_oznak_avtorytarnoi_derzhavy_106965.html. – Назва з екрану.